

Reconstructie van een laatmiddeleeuws historiografisch oeuvre. Het voorbeeld van de Loonse priester Petrus Treckpoel (1442 - circa 1508)

Steven Vanderputten

Citer ce document / Cite this document :

Vanderputten Steven. Reconstructie van een laatmiddeleeuws historiografisch oeuvre. Het voorbeeld van de Loonse priester Petrus Treckpoel (1442 - circa 1508). In: Revue belge de philologie et d'histoire, tome 83, fasc. 4, 2005. Histoire médiévale, moderne et contemporaine - Middeleeuwse. moderne en hedendaagse geschiedenis. pp. 1059-1075;

doi : <https://doi.org/10.3406/rbph.2005.4962>

https://www.persee.fr/doc/rbph_0035-0818_2005_num_83_4_4962

Fichier pdf généré le 03/11/2020

Reconstructie van een laatmiddeleeuws historiografisch oeuvre Het voorbeeld van de Loonse priester Petrus Treckpoel (1442 - circa 1508)

Steven VANDERPUTTEN

Postdoctoraal onderzoeker bij het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek-Vlaanderen (FWO-Vlaanderen), Universiteit Gent

Ondanks de vele inspanningen in de afgelopen decennia blijft het wachten op een bevredigende synthese over de Zuid-Nederlandse historiografie uit de late middeleeuwen. Vooral de geschiedschrijving die zich niet laat inpassen in de welomschreven kaders van de Bourgondische hofcultuur, de hogere aristocratie, de stedelijke samenleving en de grote kerkelijke instellingen ontsnapt vaak aan de aandacht van onderzoekers.⁽¹⁾ Het is immers niet eenvoudig greep te krijgen op de ontstaans- en gebruikscontext van de geschiedschrijving die niet gepatroneerd werd door de groten der aarde. Bij gebrek aan ondubbelzinnige gegevens over auteurschap, ontstaansmilieu, doelpubliek en receptie zijn problemen als duiding en representativiteit lastig en in sommige gevallen zelfs onoverkomelijk.

Nochtans is die vraagstelling nodig om te komen tot een goed inzicht in de doelstellingen van de auteurs en in hoeverre die beantwoordden aan bredere ontwikkelingen in de voorstelling van het verleden. De spanning tussen, enerzijds, een historiografische traditie ontwikkeld over meer dan tien eeuwen en, anderzijds, de toenemende belangstelling voor quasi-journalistieke verslaggeving van de eigentijdse geschiedenis is er bijvoorbeeld één die ook kleinere polen van historiografische activiteit heeft beïnvloed.⁽²⁾ Het antwoord op de

(1) Als repertorium is *The Narrative Sources from the Medieval Low Countries* (<http://www.narrative-sources.be>) de essentiële referentie, maar voor het overige zijn de overzichten relatief schaars en gericht op goed omschreven milieus (S. BALAU, *Les sources de l'histoire de Liège au Moyen Age. Etude critique*, Bruxelles, 1903; V. LAMBERT, *Chronicles of Flanders 1200-1500. Chronicles written independently from 'Flandria Generosa'*, Gent, 1993; R. STEIN, *Politiek en Historiografie. Het ontstaansmilieu van Brabantse kronieken in de eerste helft van de vijftiende eeuw*, Leuven, 1994; G. SMALL, 'Chroniqueurs et culture historique au bas Moyen Age', in L. NYS en A. SALAMANGE, eds., *Valenciennes aux XIVe et XVe siècles. Art et histoire*, Valenciennes, 1996, p. 271-296 en St. VANDERPUTTEN, *Sociale perceptie en maatschappelijke positionering in de middeleeuwse monastieke historiografie (8ste-15de eeuw)*, twee delen, Brussel, 2001).

(2) De literatuur ter zake is rijk. Zie bijvoorbeeld P. JOHANEK, 'Weltchronistik und regionale Geschichtsschreibung im Spätmittelalter', in H. PATZE, ed., *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im späten Mittelalter*, Sigmaringen, 1987, p. 287-330; N. LETTINCK,

hoger aangehaalde vragen beperkt zich dus niet tot een beschrijving van de geschiedschrijving uit de lagere regionen van de geletterde cultuur, maar moet ook helpen beter zicht te krijgen op de representativiteit van het wereldbeeld in de teksten die bestemd waren voor de hogere elite.

In dit artikel zullen we aandacht besteden aan het feit dat het na ruim twee eeuwen onderzoek op de Zuid-Nederlandse geschiedschrijving uit de Middeleeuwen nog steeds mogelijk is teksten op een methodologisch verantwoorde manier uit de anonimiteit te halen, zodat hun opzet doorzichtiger wordt en hun inhoud toegankelijker voor verder onderzoek. De casus die we zullen behandelen, betreft een corpus van vier teksten die alle ontstaan zijn in het graafschap Loon en dateren uit de periode 1464/68-1507/08. Inhoudelijke en formele kenmerken van de teksten en van de handschriften leveren voldoende aanwijzingen op om te suggereren dat ze geschreven werden door één auteur. Waarschijnlijk gaat het om Petrus Treckpoel, een priester die de laatste jaren van zijn leven doorbracht in Bilzen en daar de vier teksten tussen 1492 en 1507/8 zou hebben voltooid. Omdat de reconstructie van een oeuvre en van het achterliggende geschiedbeeld echter niet mag beginnen met de auteur als uitgangspunt, maar met de teksten en hun onderlinge relaties, zullen we dit oeuvre bespreken op de manier waarop het aan het licht is gekomen. Daaruit mag blijken dat het identificeren van de auteur relevant maar secundair is aan het met elkaar in verband brengen van de vier teksten en het duiden van de ontstaanscontext.

Uitgangspunt van het onderzoek: de Chronyck van Overmaes

In 1855 publiceerde Ruelens, bibliothecaris van de Bourgondische bibliotheek (nu Koninklijke Bibliotheek) te Brussel, een artikel waarin hij enkele belangrijke stukken uit de collectie van commentaar voorzag.⁽³⁾ In het bijzonder trok een exemplaar van *Die alder excellenste Cronyke van Brabant*, gedrukt bij Rolant van der Dorp te Antwerpen in 1497 (nieuwe stijl 1498), zijn aandacht.⁽⁴⁾ Het betreft een incunabel van een kroniek die voorheen toegeschreven werd aan de benedictijn Walter Bosch (circa 1425 - na februari 1498), met als inhoud een geschiedenis van Brabant vanaf de Schepping tot de kroning van keizer Maximiliaan.⁽⁵⁾ Ruelens was één van de eersten om deze kroniek te her-

'Het karakter van laatmiddeleeuwse wereldkronieken in Nederland', in *Theoretische geschiedenis*, 16, 1989, p. 393-401 en H.W. GOETZ, 'On the universality of universal history', in J.-Ph. GENET, ed., *L'historiographie médiévale en Europe. Actes du Colloque organisé par la Fondation Européenne de la Science au Centre de Recherches Historiques de l'Université Paris I du 29 mars au 1er avril 1989*, Paris, 1991, p. 247-261.

(3) C. RUELENS, 'Histoire des livres', in *Bulletin du Bibliophile Belge*, 11, 1855, p. 4-10.

(4) Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Incunabel B 1373. Voor een korte beschrijving en commentaar op dit incunabel, zie M.L. POLAIN, *Catalogue des livres imprimés au quinzième siècle des bibliothèques de Belgique*, I, Bruxelles, 1932, p. 681-682, nr. 1063a en het artikel van C. LEMAIRE en A. ROUZET, in P. COCKSHAW, e.a., eds., *Karel de Stoute. Tentoonstelling georganiseerd naar aanleiding van de vijfhonderdste verjaring van zijn dood*, Brussel, 1977, p. 151, nr. 52b.

(5) STEIN, *Politiek*, p. 13-14 en 44 en A. AMPE, 'Walter Bosch, monnik van Affligem,

kennen als één van de mijlpalen in de Brabantse geschiedschrijving. Terloops signaleerde hij ook dat het incunabel rijkelijk voorzien was van eigentijdse marginale nota's en aantekeningen en dat het boekdeel gevolgd werd door een laat-vijftiende-eeuws historisch manuscript.⁽⁶⁾

Vijftien jaar later bezorgde Jos Habets een herschikte en ingekorte editie van het eigentijdse gedeelte van dit manuscript en van de marginale aantekeningen.⁽⁷⁾ Aan de Middelnederlandse kroniek die bewaard was als appendix bij het incunabel van *Die alder excellenste Cronyke* gaf hij de naam *Chronyck van Overmaes*, een titel die echter alleen van toepassing is voor de laatste bladzijden van de kroniek.⁽⁸⁾ Wanneer we de tekst in zijn geheel bekijken, dan blijkt dat het gaat om een universele kroniek die het verleden van de mensheid kadert in de heilsgeschiedenis.⁽⁹⁾ Het eerste deel, vanaf de Schepping tot ongeveer 1460, is formeel schatplichtig aan een lange traditie van universele geschiedschrijving en is dat op inhoudelijk vlak vooral aan *Die alder excellenste Cronyke van Brabant*. Dat maakt dat dit deel van de kroniek omzeggens geen feitelijke gegevens bevat die de inhoud van andere kronieken vermag aan te vullen. Vanaf het einde van het eerste millennium na Christus beperkt de tekst zich grotendeels tot een beschrijving van de geschiedenis van het hertogdom Brabant en in het bijzonder van het graafschap Loon, een verenging van de geografische horizon die niet ongewoon is voor de universele geschiedschrijving uit deze periode.⁽¹⁰⁾

en zijn twee bewerkingen van Jan van Boendale's Brabantsche Yeesten', in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 60, 1977, p. 3-84. De toeschrijving aan Walter Bosch wordt verworpen in R. STEIN, 'Het beeld van Jan I in de Brabantse historiografie', in *Queeste. Tijdschrift over Middeleeuwse Letterkunde in de Nederlanden*, 10, 2003, p. 162-182. Voor een algemene bespreking van de vroegste gedrukte historiografie, zie A.D. VON DER BRINCKEN, 'Die Rezeption mittelalterlicher Historiographie durch den Inkunabeldruck', in H. PATZE, ed., *Geschichtsschreibung*, p. 215-236.

(6) De verwijzing voor het historisch manuscript is Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Incunabel B 1373, folio 2r°-63r° (na de laatste pagina van het incunabel begint de foliëring opnieuw bij 1).

(7) J. HABETS, 'Chronijck der Landen van Overmaas en der aangrenzende gewesten door eenen inwoner van Beek bij Maastricht', in *Publications de la Société d'Histoire et d'Archéologie dans le duché de Limbourg*, t. 7, p. 11-196 (ook apart uitgegeven als *Chronijk der landen van Overmaas en aangrenzende gewesten*, Roermond, 1870). Een ruime selectie van marginalia en aanvullingen is te vinden op p. 198-218.

(8) Het handschrift bevat de volgende aanhef: "Hyr begynt eyn boeck off eyn registry van menygerhande inde van veel punten inde saecken inde wessen oft stucken, die geschyet syn, geystelycke of werltlick, daer men aff spreken inde kallen mocht int ghemeyn" (folio 7r°).

(9) De kroniek wordt voorafgegaan door enkele bladzijden historische en chronologische aantekeningen: een lijst van heiligen met hun jaar van overlijden, een beknopt overzicht van de onkosten van Karel de Stoute bij het beleg van Neuss in 1474, een overzicht van diens titels, een lijst met koninkrijken en vorstendommen (al het voorgaande folio 1r°), een korte geschiedenis van het Oude Testament van de Schepping tot Mozes (folio 2r°-6r°) en een lijst met keurvorsten en koninkrijken (sommige met Latijnse vertaling, folio 6v°). Deze aantekeningen doen aan als werknota's bij de kroniek en worden door Habets omschreven als een "vervelende introductie, die veel lijkt op het kattenmuziek, wat onvermijdelijk alle concerten van snaar- en blaasinstrumenten voorafgaat" (HABETS, 'Chronijk', p. 6).

(10) Dit gedeelte werd grotendeels weggelaten uit Habets editie. Volgens J. Daris is de hele kroniek een tekst "[qui] n'offre aucun intérêt" (*Histoire du diocèse et de la principauté de Liège pendant le XVIe siècle*, Liège, 1884, p. 89).

In het tweede deel, dat loopt van ongeveer 1460 tot 1508, komen de inzichten van de auteur van de kroniek veel sterker op het voorplan. Hierin en in de marginale nota's op de *Die alder excellenste Cronyke* vond Habets een grote hoeveelheid originele informatie die betrekking heeft op de geschiedenis van het gebied van Overmaas, het kwartier van Gelderland, het graafschap Loon en het bisdom Luik. Beide teksten zijn onmiskenbaar geschreven door iemand die een aantal gebeurtenissen zelf heeft meegemaakt en zich voor andere feiten heeft gebaseerd op eigentijdse verslaggeving.⁽¹¹⁾ De vele herhalingen wijzen er op dat de auteur vele jaren gewerkt heeft aan het aanleggen van historische nota's en dat hij er niet in geslaagd is deze te harmoniseren in de *Chronyck van Overmaes*. Nochtans is de publicatie van *Die alder excellenste Cronyke* in 1498 de *terminus post quem* voor de eindredactie van zowel de marginalia als de kroniek zoals die nu bewaard is.⁽¹²⁾ De watermerken in het manuscript van de *Chronyck van Overmaes* plaatsen de aankoop van het papier ten slotte in de jaren 1466-1500 en situeren de papiermaker in de driehoek Maastricht-Luik-Keulen.⁽¹³⁾

Essentieel voor de identificatie van de auteur zijn de specifieke lokale aandachtspunten die in de kroniek herhaaldelijk aan bod komen. Ooggetuigenverslagen van gebeurtenissen te Beek, Meerssen, Luik, Maastricht, Sittard en Bilzen tonen aan dat hij betrekkelijk mobiel was. Habets wees er in de inleiding van zijn editie al op dat de auteur van deze tekst niet alleen vertrouwd was met de streek rond Sittard, Hasselt en Maastricht, maar dat ook een aantal kleinere gemeenten op zijn aandacht konden rekenen. Vooral Beek (nu Nederlands Limburg) en Bilzen (Belgisch Limburg) komen in de kroniek uitgebreid aan bod. De vermeldingen over Beek beginnen omstreeks de jaren zestig van de vijftiende eeuw, terwijl Bilzen pas onder de aandacht komt vanaf het begin van de jaren zeventig. Een mogelijke verklaring voor die interesse is het feit dat de auteur zich sterk betrokken voelde bij de lotgevallen van plaatselijke groepen leken en religieuzen. Enerzijds wijst de gedetailleerde informatie over gebeurtenissen van secundair belang op een sterke band met leken. De belangstelling van de auteur voor de turbulente politieke geschiedenis en de militaire campagnes in de streek staat centraal in beide werken, maar de toonzetting van de kroniek is er niet één van iemand die afstand kon nemen van de gevolgen van de oorlogsverrichtingen voor de bevolking. Die zorg is bijzonder van toepassing op Beek en Bilzen, wat doet vermoeden dat de auteur op een speciale manier verbonden was met die gemeenten. Anderzijds was de auteur ook in hoge mate betrokken bij het religieuze leven en dan vooral bij de mo-

(11) BALAU, *Les sources*, p. 660.

(12) De *Chronijck van Overmaes* is geschreven in twee kolommen, die (meestal door de originele scribent) rijkelijk voorzien werden van marginalia en aanvullende nota's. De dichte schriftspiegel klaart op vanaf het jaar 1493 (folio 38r° in het handschrift).

(13) In de eerste twintig folios van het handschrift troffen we een watermerk aan dat lijkt op nrs. 385-388 in G. PICCARD, *Die Ochsenkopfwasserzeichen. 2. Teil. Findbuch II*, 2, Stuttgart, 1966, p. 491 (omgeving van Keulen en Luik, omstreeks 1466-1476). Het tweede watermerk, van folio 24 tot 33, lijkt op nrs. 1431-1432 in PICCARD, *Wasserzeichen. Lilie*, Stuttgart, 1983, p. 238 (Maastricht of Nürnberg, omstreeks 1475-1476). Het watermerk vanaf folio 35 lijkt op nrs. 189-193 in G. PICCARD, *Hand und Handschuh*, Stuttgart, 1997 (Utrecht en omgeving, 1485-1487), p. 64.

nastieke en semi-monastieke gemeenschappen in de streek. In veel gevallen bieden de *Chronyck van Overmaes* en de marginalia een gedetailleerde inkijk in de vroegste geschiedenis van kloostergemeenschappen en andere groepen religieuzen. Daarbij springen vooral de aantekeningen voor de zusters Tertiarissen in Bilzen (gesticht in 1472) in het oog, die ondanks hun (voor die regio) weinig exceptionele verleden uitzonderlijk goed belicht worden.

Zowel in de aantekeningen voor Beek als die voor Bilzen wordt er herhaaldelijk verwezen naar één personage, waarover zo veel persoonlijke gegevens verstrekt worden en wiens itinerarium dermate gelijkloopt met de verhaallijn van de *Chronyck van Overmaes* dat de auteur in zijn omgeving gezocht moet worden. Hoewel Habets in zijn inleiding het auteurschap van een zekere Peter Treckpoel als feit voorstelt, zal deze hypothese pas na onderzoek van andere teksten bevestigd worden.

Biografie van een potentiële auteur

De biografie van Treckpoel moet vrijwel volledig ontleend worden aan de *Chronyck van Overmaes*. Petrus Treckpoel van Beeck werd in 1442 geboren te Beek bij Sittard.⁽¹⁴⁾ Over zijn opvoeding is niets gekend, behalve dat die voor een deel bestond uit de voorbereiding op het priesterschap. Volgens de kroniek zong hij op 1 oktober 1469 zijn eerste mis te Beek.⁽¹⁵⁾ Vanaf de vroege jaren zeventig van de vijftiende eeuw tot 1480 was hij kapelaan te Geulle, daarna oefende hij die functie tot 1492 uit in Sittard.⁽¹⁶⁾ Ten slotte vindt men hem vanaf dat jaar terug als biechtvader en rector van de zusters van Onze-Lieve-Vrouw-Ter-Engelen (Derde Orde van Franciscus) te Bilzen.⁽¹⁷⁾ In verschillende van de genoemde locaties onderhield hij bevoorrechte relaties met kerkelijke groepen.⁽¹⁸⁾ In 1476 wijdde hij samen met Jan van Abroek, prior van Sint-Odiliënberg, de eerste kluizenaar van een kluis te Geulle in.⁽¹⁹⁾ Uitvoeringe

(14) HABETS, *Chronijck*, p. 31. De naamgeving Johannes Treckpoel (HABETS, 'Chronijck', p. 9 en 'Johannes Treckpoel', in *Repertorium fontium historiae medii aevi*, dl. 6, Roma, 1990, p. 421) of Trechspel (LEMAIRE en ROUZET, *Karel de Stoute*, p. 151) en de geboortedatum 1422 ('Petrus Treckpoel', *Repertorium fontium historiae medii aevi IX*, 1-2, Roma, 2002, p. 180) berusten op vergissingen. Habets was zich bewust van de vergissing rond Treckpoels voornaam en heeft achteraan in zijn editie een erratum gepubliceerd dat onopgemerkt is gebleven. In een overdruk van de kroniek die de auteur bezorgde aan Paul Fredericq vonden wij een autografe nota van Habets die deze vergissing rechtzet (Gent, Universiteitsbibliotheek, 170F034).

(15) HABETS, 'Chronijck', p. 31.

(16) *Ibidem*, p. 57.

(17) C. DE BORMAN, 'Pierre Treckpoel à Bilsen', in *L'Ancien Pays de Looz*, 1, 1896-1897, p. 17 met verwijzingen naar de relevante passages in Habets editie van de *Chronyck van Overmaes*. Deze feiten worden als een beknopt *curriculum vitae* herhaald in de *Kroniek van Bilzen* (zie verder).

(18) Een overzicht van plaatsen waar Treckpoelesignaleerd wordt in HABETS, *Chronijck*, p. 8-9.

(19) J. CEYSSENS, 'Jan van Abroek, hervormer van de kloosters der kanunniken van het H. Graf en de stichter der sepulchrienen in het bisdom Luik (1440(?)-1520)', in *Limburg*, 4, 1922-23, p. 108 en A.J. MUNSTERS, 'Verkenning van de Middeleeuwse Kerk in Limburg', in E.C.M.A. BATTA, e.a., ed., *Limburg's verleden: geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815*, II, Maastricht, 1967, p. 487.

verwijzingen in de *Chronyck van Overmaes* naar de geschiedenis van de orde van het Heilig Graf tonen onder andere aan dat de auteur toegang heeft gehad tot haar archief, maar ook dat Treckpoel zelf nauwe contacten onderhield met deze beweging. Ook met de franciscanen in Hasselt en in Sittard onderhield hij nauwe contacten en misschien speelde een conflict met Joanna Schetz, overste van de sepulchrienen in Sittard, een rol in het opzet van de franciscanen van Hasselt om Treckpoel uit te nodigen zich in Bilzen te vestigen.⁽²⁰⁾ In ieder geval blijkt uit de kroniek dat hij al voor zijn aanstelling in Bilzen contacten onderhield met franciscanergemeenschappen in de streek.

Over het verdere verloop van Treckpoels leven is weinig gekend. Als we – vooruitlopend op onze argumenten – mogen aannemen dat Treckpoel de auteur van de *Chronyck van Overmaes* is, dan bevond hij zich nog in 1503 en 1506 in Bilzen en trad hij op als eerstehandsgetuige voor gebeurtenissen uit het jaar 1507. Een uiteenzetting over de stichting van het sepulchrienenklooster van Henegouwe bij Hasselt in dat jaar heeft veel weg van een officieus inhuldigingsverslag en wijst op de betrokkenheid van de auteur bij de gebeurtenissen.⁽²¹⁾ Het lijkt aannemelijk te veronderstellen dat een figuur als Treckpoel een bevoorrechte getuige moet geweest zijn van dit soort stichtingen. Na 1507-1508 raakt men zijn spoor bijster. Het is niet bekend wanneer hij overleden is.⁽²²⁾

De hierboven aangehaalde feiten en data kunnen gebruikt worden als referentiekader voor Treckpoels leven en werk. Interessant is het feit dat hij vanaf 1492 gesitueerd wordt in Bilzen. Volgens een vroeg-zestiende-eeuwse ex-libris belandde het incunabel met het enige exemplaar van de *Chronyck van Overmaes* in de collectie van Herman vander Hulst alias Lammeter, ogenschijnlijk een verwant van de enige lekenfamilie waarmee Treckpoel geassocieerd wordt in een archiefdocument.⁽²³⁾ Blijkens een huwelijkscontract dat gedateerd is op 4 november 1501 en afgesloten werd in het huis van ene Goert Lantmeters, trad de priester op als één van de getuigen.⁽²⁴⁾ De eigenaar van de woning was dan weer verwant aan Johan Lantmeters, die in 1472 de gemeenschap van Bilzen had gesticht door het voormalige begijnhof aan de zusters Tertiarissen te schenken.⁽²⁵⁾ Wanneer Treckpoel dan expliciet genoemd wordt in een laat-vijftiende-eeuwse lijst met biechtvaders van deze gemeenschap en zijn

(20) CEYSSENS, 'Jan van Abroek', p. 108; zie HABETS, *Chronijck*, p. 177 en verder voor een uitvoerige bespreking van het conflict met Schetz.

(21) HABETS, 'Chronijck', p. 160 en verder. CEYSSENS, 'Jan van Abroek', p. 108, noemt deze tekst een "feestrede".

(22) Ceyssens plaatst Treckpoels dood in 1509, maar we vonden geen bronnen die deze sterfdatum te bevestigen ('Jan van Abroek', p. 108). Treckpoel wordt ook niet vermeld in het memoriaalboek van de zusters uit 1662 (Hasselt, Rijksarchief, Bilzen Klooster Maria-ter-Engelen, 4).

(23) Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Incunabel B 1373, folio 3r° (incunabelgedeelte).

(24) Luik, Rijksarchief, Fonds des Echevins de Liège, Convenances et Testaments, reg. 24 (1498-1505), folio 335r°-336r° (met enkele aanvullingen op folio 336v°). Het huwelijkscontract van Servaes Vorsters en Helwich Tilmans van Spauwen werd voor het eerst signaleerd door De Borman ('Pierre Treckpoel', p. 17), die verkeerdelijk verwijst naar folio 19. In het document is er sprake van "Peter Tripoll, pater van Bilscn" (folio 336r°), wat er op wijst dat hij in 1501 nog steeds in functie was als biechtvader van de zustergemeenschap.

(25) C. BAMPs, *L'Ancien Pays de Looz*, I, 1896-1897, p. 39.

aanstelling op 14 juli 1492 bevestigd wordt,⁽²⁶⁾ mag blijken dat er meer was dan een toevallige band tussen deze priester, de zustergemeenschap te Bilzen en het manuscript van de *Chronyck van Overmaes*.

De Kroniek van Bilzen

Over Treckpoels werk als rector van de zustergemeenschap te Bilzen is niets gekend en ook over zijn bijdrage tot het religieuze- en gemeenschapsleven in die gemeente omstreeks 1500 tast men vrijwel volledig in het duister. Behalve de hoger aangehaalde documenten bevat het archief van de zusters echter nog ander laat-vijftiende-eeuws bronnenmateriaal dat sporen van Treckpoels aanwezigheid draagt.⁽²⁷⁾ Aan het einde van de negentiende eeuw werd er in het parochiearchief van Bilzen een handschrift gesignaleerd met als inhoud twee laat-vijftiende-eeuwse historische teksten over de geschiedenis van de zustergemeenschap.⁽²⁸⁾ In 1915 publiceerde deken Jan Paquay een artikel met een sterk ingekorte editie van de twee kronieken uit dit handschrift, om dat nogmaals en in een iets langere versie te doen in 1924.⁽²⁹⁾ De eerste kroniek, een beknopt relaas van de stichting en de moeilijke eerste jaren van de zuster-gemeenschap, werd in de jaren 1473-1484 geschreven door een lid van deze gemeenschap (met één aanvulling voor het jaar 1495).⁽³⁰⁾ In de jaren 1493-1499 ontstond er een tweede tekst, die het verhaal van de zuster grotendeels incorporeerde maar het tegelijk ook plaatste in de veel ruimere context van de eigentijdse geschiedenis van het graafschap Loon en omstreken van het jaar 1472 tot 1493 (met twee aanvullingen, één voor het jaar 1496 en één voor 1499).⁽³¹⁾ De bladzijden met daarop de tweede kroniek zijn waarschijnlijk pas

(26) Hasselt, Rijksarchief, Bilzen Klooster Maria-ter-Engelen, 6, folio 30r°. Vanaf hier wordt dit fonds aangehaald als Hasselt, RA, BMTE.

(27) Behalve de kronieken die hierna worden besproken, trof J. Paquay in een oorkondenregister van de zustergemeenschap uit 1766 twee verwijzingen naar Treckpoel aan voor de jaren 1494 en 1598. Waarschijnlijk is het tweede jaartal een zetfout voor 1498 (*Bilsen Voorheen. Geschiedkundige schets*, Bilsen, 1924, p. 170). Dit register bevindt zich niet langer in het archief van de zusters.

(28) Hasselt, RA, BMTE 6 (late vijftiende eeuw). De vroegste vermelding (als handschrift B) bevindt zich in A. P[AQUAY], *Het oude zusteren klooster van den derden regel te Bilsen*, Tongeren, 1896, p. 28-34. Zie ook C. DE BORMAN, *L'Ancien Pays de Looz*, 1, 1896-1897, p. 39.

(29) J. PAQUAY, 'Kroniek der stad Bilsen uit de XVde eeuw', in *Bulletin de la Société scientifique et littéraire du Limbourg*, 33, 1915, p. 16-43 (met vele stilzwijgende inkortingen) en *Bilsen Voorheen*, p. 169-209 (langere editie, nog steeds met vele weglatingen; tweede, ongewijzigde uitgave door J. Simoens als *Bilsen voorheen. Geschiedkundige schets*, Bilsen, 1977).

(30) Hasselt, RA, BMTE 6, folio 24r°-28v°. Uitgegeven in PAQUAY, 'Kroniek', p. 21-25 (enkel de eigen waarnemingen van de auteur) en *Bilsen*, p. 171-178 (langere maar onvolledige editie). Deze tekst wordt summier besproken in VANDERPUTTEN, *Sociale perceptie*, p. 295.

(31) Hasselt, RA, BMTE 6, folio 1r°-23v°; partiële uitgaven in PAQUAY, *Kroniek*, p. 26-43 en *Bilsen*, p. 178-209. Beide edities van Paquay geven op basis van een nota op folio 23r° het jaar 1493 als datum voor het ontstaan van de kroniek. Het blad is echter afgesneden, zodat de datering van de tekst enkel tussen 1493 en 1499 geplaatst kan worden. Op folio 23v° heeft dezelfde scribe nog een nota aangebracht die betrekking heeft op de interne organisatie van

tot stand gekomen na 1496, aangezien een aanvulling voor dat jaar schijnbaar samen met de andere delen van de tekst is gekopieerd.⁽³²⁾

Er zijn verschillende inhoudelijke en formele argumenten die de identiteit van de auteurs van de tweede *Kroniek van Bilzen*, de *Chronyck van Overmaes* en de marginale aantekeningen in *Die alder excellenste Cronyke* kunnen staven.⁽³³⁾ Geen enkel argument biedt echter absoluut uitsluitel, wat in de context van middeleeuws auteurschap en tekstoverlevering ook nauwelijks mogelijk is. In de eerste plaats is er de vraag of Treckpoel de auteur is van de lokale kloosterkroniek. Uit een analyse van de *Kroniek van Bilzen* blijkt dat die niet alleen ontstaan is met Treckpoel als voornaamste informant, maar ook dat het verleden beschreven wordt vanuit diens hoogst persoonlijke standpunt. Zo vernemen we dat zijn verblijf in Sittard (1480-1492) er één was van grote stabiliteit en relatieve welvaart. De *Kroniek van Bilzen* heeft het nadrukkelijk en uitvoerig over een comfortabel bestaan in een goed ingericht huis en hartelijke relaties met de inwoners van de stad. Ook Treckpoels moeder, die haar zoon vergezeld had naar Sittard, was volgens de kroniek graag gezien bij de plaatselijke bevolking. Treckpoels vertrek naar Bilzen heeft waarschijnlijk enige beroering veroorzaakt in Sittard, waar men zich afvroeg wat precies zijn motieven waren om zich te vestigen in een gebied dat geteisterd werd door oorlogen, als rector van een vrouwengemeenschap die het al jaren had moeten stellen zonder de begeleiding van een priester. De *Kroniek van Bilzen* weer spiegelt blijkbaar het gevoel van de stedelingen als de auteur spreekt over “eyn verdorffven closter in eyn verorlogt lant”.⁽³⁴⁾ Op die uiteenzetting volgt een uitvoerige bespreking van de motivatie van Treckpoel om zich in Bilzen te vestigen, over diens relaties met de zusters en zijn bewondering voor de moed van deze groep vrouwen tijdens de zeer turbulente eerste jaren van haar bestaan.⁽³⁵⁾ Het valt te betreuren dat Jan Paquay deze laatste passages grotendeels heeft weggelaten uit beide edities van de tekst, aangezien ze een bijzonder licht werpen op de spirituele en amicale relaties tussen Treckpoel en de zusters.⁽³⁶⁾ Natuurlijk is het niet uitgesloten dat Treckpoel een assistent had die

de zustergemeenschap. Deze tekst is eveneens gedateerd, maar door schade aan het papier is zowel 1498 als 1499 mogelijk.

(32) De aantekeningen voor 1473 worden afgesloten met het overlijdensbericht van zuster Lysbeth († 15 september 1496) (Hasselt, RA, BMTE 6, folio 3v°; PAQUAY, *Bilzen*, p. 182). Een deel van de notitie vanaf “...ind XCVI op sinte Cornelis avent” is door dezelfde kopiist toegevoegd in een andere inkt en in een kleinere letter. Dat geeft de indruk dat hij ruimte heeft vrijgelaten om het overlijden van de zuster aan te vullen. De volgende aantekening, die de draad van het verhaal weer oppikt in 1474, zet het kleinere schrift echter voort, wat er op wijst dat de tekst van de kroniek toch in één keer gekopieerd is.

(33) Dit wordt zonder meer aangehaald in de edities van Paquay en in P. HARSIN, *La principauté de Liège à la fin du règne de Louis de Bourbon et sous celui de Jean de Hornes 1477-1505*, Liège, 1957, p. 7, n. 13.

(34) Hasselt, RA, BMTE 6, folio 19v° (uitgegeven in PAQUAY, *Bilzen*, p. 206).

(35) Het betreft vooral folios 20v°-21r° en 23r° van het handschrift.

(36) Biechtvaders die de geschiedenis van een vrouwenklooster optekenden zijn, voor de late vijftiende eeuw althans, niet ongevoel. Het zou bijvoorbeeld interessant zijn een vergelijking te maken tussen deze tekst en de eigentijdse *Cronicke tsgodshuys van tshertogendale* (C. VLEESCHOUWERS, ‘Joes van Dormael’s kroniek der hervorming binnen de Brabantse cisterciënserinnenabdij Hertogendal (1488)’, in *Ons Geestelijk Erf*, 47, 1973,

de eigenlijke, materiële auteur is van de kronieken of dat deze de emotionele uitkijk van de priester wist te verwoorden in een historisch relaas. De betrokkenheid van de man bij de redactie van deze teksten moet niettemin van dien aard geweest zijn dat men hem zeker als de belangrijkste bron van de auteur moet beschouwen.

Een tweede argument berust op de overeenkomsten tussen de *Kroniek van Bilzen*, de *Chronyck van Overmaes* en de marginalia. Zowel in de kwalitatieve inkleuring van wat verteld wordt over de zustergemeenschap als in de uiteenzetting van de gebeurtenissen in en rond Bilzen komen de drie teksten telkens tot precies dezelfde vaststellingen, wat wijst op een gemeenschappelijke bron.⁽³⁷⁾ Aangezien we er op grond van het perspectief van de *Kroniek van Bilzen* kunnen van uitgaan dat deze informatie in deze vorm pas na Treckpoels aankomst in Bilzen werd verzameld, moeten ook de twee andere teksten bewerkt zijn tijdens of na zijn biechtvaderschap. Eén mogelijke hypothese is dat een derde auteur gebruik heeft gemaakt van de *Kroniek van Bilzen*. Dat is echter geen afdoende verklaring voor de inlassing van een beknopte kloosterkroniek over Bilzen in het strakke chronologische kader van de *Chronyck van Overmaes*.⁽³⁸⁾ Deze vrij radikale ingreep kan er volgens ons alleen maar op wijzen dat de auteur van deze laatste tekst niet alleen nauwe contacten heeft gehad met Bilzense bronnen, maar dat hij ook Treckpoels grote betrokkenheid bij de zustergemeenschap deelde. Dat de speciale band tussen Bilzen en de auteur van de *Chronyck van Overmaes* en de marginalia pas vrij laat in het aanleggen van zijn dossiers tot stand is gekomen, laat zich goed inpassen in wat we weten over de levensloop van Petrus Treckpoel en uit de ontstaansgeschiedenis van de *Chronyck van Overmaes*. Indien we voorts de vele passages negeren met dezelfde feitelijke inhoud voor andere feiten uit de regionale geschiedenis, dan blijkt dat de drie teksten sterke overeenkomsten vertonen in woordgebruik, stijl, de vorm van de verslaggeving en vooral ook emotionele inkleuring van het hele verhaal.

Ten slotte zijn er twee formele argumenten die wijzen in de richting van een gezamenlijke oorsprong. Niet alleen het schrift, maar ook de specifieke verluchting van initialen en rubriceringen geven aan dat beide handschriften initieel door één en dezelfde scribent werden vervaardigd.⁽³⁹⁾ Hoewel we in het handschrift van de *Chronyck van Overmaes* verschillende handen aantreffen, werden de kroniek en de eigentijdse aantekeningen waarschijnlijk gekopieerd

p. 173-220). Zie ook C. PROKSCH, *Klosterreform und Geschichtsschreibung im Spätmittelalter*, Köln-Weimar-Wien, 1994.

(37) Een goed voorbeeld is de beschrijving van de belegering en verwoesting van Bilzen (1483) in de *Kroniek van Bilzen* (Hasselt, RA, BMTE 6, folio 9v°-11v°; PAQUAY, *Bilsen*, p. 191-194), in de *Chronyck van Overmaes* (Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Incunabel B 1373 (handschrift), folio 35v°; HABETS, 'Chronijck', p. 69-70) en in de marginale nota's op *Die alder excellenste Cronyke* (Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Incunabel B 1373, folio 203r°). Zie in dit verband R. NIJSSEN, 'De weerslag van 1483 op het inwonersaantal van Bilzen', in *Limburg*, 64, 1985, p. 237-240.

(38) Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Incunabel B 1373, folio 35r° (HABETS, 'Chronijck', p. 34-35).

(39) Een voorbeeld van een identieke initiaal in Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Incunabel B 1373, folio 146v° (incunabelgedeelte) en in Hasselt, RA, BMTE 6, folio 6v°.

door één scribent. Ondanks een aantal kleinere problemen in de identificatie van diens hand (waaronder een erg geprangd schrift in de marginalia en enkele aanvullingen op het incunabel die de gedrukte letter nabootsen)⁽⁴⁰⁾ staat het vast dat het om dezelfde persoon gaat als de kopiïst van het Bilzense handschrift. Ook het watermerk in het papier van het handschrift van de *Kroniek van Bilzen* komt overeen met dat van de laatste vijftientig bladzijden van de *Chronyck van Overmaes*, in die mate dat het niet alleen lijkt te gaan om hetzelfde atelier maar ook om één productielot of meerdere loten die in het productieproces dicht bij elkaar lagen.⁽⁴¹⁾ Die vaststellingen maken het aannemelijk dat de eindredactie van de *Chronyck van Overmaes* ontstaan is in Bilzen.

De relatieve rust waarvan de stad mocht genieten in het laatste decennium van de vijftiende eeuw is dus waarschijnlijk de context waarin we de historiografische activiteit van Treckpoel of van een medewerker moeten situeren. Om de auteurs van de drie hierboven aangehaalde kronieken niet met elkaar en met Petrus Treckpoel te vereenzelvigen, is het nodig een hypothetische gezel en vertrouweling van deze priester op te voeren. Als we mogen veronderstellen dat vele passages en herhalingen uit de *Chronyck van Overmaes* het resultaat zijn van een redactie over een lange termijn, dan zou deze gezel Treckpoel jaren, waarschijnlijk decennia gevolgd moeten zijn in zijn reizen en in zijn professionele verhuizingen. Die voorstelling van zaken lijkt ons vrij onwaarschijnlijk, vooral gezien Treckpoels bescheiden status als kapelaan en later als biechtvader. Een ander scenario zou kunnen zijn dat de auteur wel gebruik heeft gemaakt van Treckpoels dossiers, maar dat hij, weliswaar in nauwe samenwerking met de biechtvader, zelfstandig heeft gewerkt aan de conceptie van de drie teksten.

De *Kroniek van Bilzen* is een typisch voorbeeld van vijftiende-eeuwse lokale geschiedschrijving die door de omstandigheden van die tijd verruimd is tot een commentaar op de regionale geschiedenis vanuit het perspectief van een clericus met een bescheiden status. Hoewel de beschrijving van de verwoesting van Bilzen één van de motieven lijkt geweest te zijn voor het ontstaan van de kroniek,⁽⁴²⁾ gaat het in feite om een amalgaam van een uitgewerkte geschiedenis van een religieuze gemeenschap en een verslag van de gevolgen van de oorlogen en onrust in de regio.⁽⁴³⁾ In de *Chronyck van Overmaes* vin-

(40) Zelfs het schrift van de schijnbare interpolatie in het Bilzense handschrift (zie noot 32) is identiek aan dat van een nota in het incunabelgedeelte van het Brusselse handschrift (Koninklijke Bibliotheek, Incunabel B 1373, folio 18r^o).

(41) Hasselt, RA, BMTE 6, vooral folio 2, 4, 7 en 9. Voor de watermerken in de laatste folio van het handschrift van Brussel, zie noot 13.

(42) PAQUAY, *Bilsen*, p. 200.

(43) Middeleeuwse historiografie uit gemeenschappen van Tertiariissen is, voor de Zuidelijke Nederlanden althans, zeldzaam en het besproken voorbeeld is het enige dat ons bekend is. Behalve voor de historiografie van andere groepen uit de Moderne Devotiebeweging moet het zwaartepunt van dit soort tekstproductie noordelijker gezocht worden, met name in het bisdom Utrecht. Sandra Corbellini was zo vriendelijk mij haar nota's voor een lezing met de titel "The Sisters, the Confessor and the Minister General: Chronicles from Third Order Convents in a Gender Perspective" te bezorgen, waaruit blijkt dat er minstens tien vergelijkbare (en minstens voor een deel eigentijdse) teksten uit die regio bewaard zijn. Ook het discours van deze teksten, dat gericht is op eenvoud, vroomheid, kuisheid en vooral ook op het in stand houden van de geloofsijver van de eerste gemeenschap, is vergelijkbaar met

den we precies het omgekeerde terug (van universele naar regionale geschiedschrijving), hoewel het inhoudelijke resultaat en de motivaties tot het schrijven gelijkaardig zijn. Dat beide bronnen ontstaan zijn in dezelfde context en vanuit verschillende genres tot een vrijwel identiek inhoudelijk eindresultaat komen, zegt natuurlijk veel over de belangstelling van de auteur en de manier waarop hij de eigentijdse geschiedenis waarnam. Hoewel de horizon in de *Chronyck van Overmaes* breder is dan in de *Kroniek van Bilzen*, ligt de originaliteit van beide werken precies in het feit dat beide de streek waarin de auteur leefde en haar bewoners nadrukkelijk presenteren als het centrale aandachtspunt en dat zij enkel feiten uit het recente verleden weergeven in zoverre die een impact hebben gehad op individuen en gemeenschappen uit die regio.

Een wereldgeschiedenis, een kloostergeschiedenis en een bisschopsgesta

Dezelfde tendens om te vertrekken van een klassiek genre uit de middeleeuwse geschiedschrijving (universele geschiedenis en kloostergeschiedenis) en te eindigen bij een regionaal georiënteerd commentaar op de turbulente eigentijdse geschiedenis kan men terugvinden in de Middelnederlandse *Chronijk van Luyk*.⁽⁴⁴⁾ Het betreft een obscure gesta van de Luikse prinsbisschoppen waarvan het bewaarde fragment loopt van een voorganger van de mythische bisschop Valentinus van Tongeren tot 1507.⁽⁴⁵⁾ De tekst ontwikkelt zich van zeer summiere aantekeningen met betrekking tot het aantreden en het overlijden van de bisschoppen tot (vanaf het einde van de dertiende eeuw) een volwaardige geschiedenis van het Prinsbisdom Luik en omstreken. Vanaf de jaren 1464-1468 verschuift de aandacht enigszins van de stad Luik naar de streek rond Hasselt, Maastricht en Sittard. Voor zover ons bekend is, werd de tekst slechts éénmaal door een moderne historicus gebruikt als bron.⁽⁴⁶⁾ Verder suggereerde Paquay in 1924, weliswaar zonder hiervoor argumenten aan te dragen, dat Treckpoel mogelijk de auteur was van deze kroniek.⁽⁴⁷⁾

Het heeft er alle schijn van dat Paquays intuïtie correct was. Naast stilistische gelijkenissen tussen deze tekst, de *Kroniek van Bilzen* en de *Chronyck van Overmaes* is er ook een identiek bronnengebruik voor de oudere gedeelten en een soms woordelijk gelijklopende verslaggeving van gebeurtenissen uit het graafschap Loon voor de eigentijdse gedeelten.⁽⁴⁸⁾ Net als in de *Chronyck*

dat van de Bilzense kronieken.

(44) Averbode, Abdijarchief, IV (historische handschriftencollectie van Gilles die Voecht), nr. 14, folio 167r°-203r° (verder aangehaald als Averbode AA IV, 14).

(45) Bij gebrek aan een originele titel namen wij deze op de rug van het manuscript over. Voor een bespreking van het genre, zie M. MULLER, *Die spätmittelalterliche Bistumsgeschichtsschreibung. Überlieferung und Entwicklung*, Köln-Weimar-Wien, 1998.

(46) De tekst wordt in 1922 voor de eerste keer als historische bron (en onder de titel *Luycker Chroniek*) gebruikt door J. Ceyssens, die de tekst niet toeschrijft maar wel een gelijklopende beschrijving van de feiten in de *Chronyck van Overmaes* signaleert ('Les premières hostilités entre les Liégeois et les ducs de Bourgogne en 1465. La destruction de Dalhem', in *Leodium*, 15, 1922, p. 84-94).

(47) PAQUAY, *Bilsen*, p. 170.

(48) De meest in het oog springende passage is opnieuw de beschrijving van de belegering

van Overmaes kunnen er in de *Chronijk van Luyk* twee delen onderscheiden worden, waarvan het eerste (dat loopt tot de beschrijving van het begin van de jaren zestig van de vijftiende eeuw) eveneens een sterke invloed verradt van *Die alder excellenste Cronyke*⁽⁴⁹⁾ (en misschien ook van de kroniek van Henricus de Merica (1455-1468) en ook van Jean de Loos (1455-1514))⁽⁵⁰⁾ en nauwelijks originele passages bevat. Het daarop volgende tekstgedeelte bevat wel een aantal belangrijke aanvullingen op andere bronnen, in het bijzonder voor het episcopaat van Louis de Bourbon (1456-1482) en Jean de Hornes (1484-1505). Vooral in deze laatste passages, waarbij de auteur het waarschijnlijk moest stellen met niet meer dan *Die alder excellenste Cronyke* en zijn eigen aantekeningen en herinneringen, worden de overeenkomsten met de *Chronyck van Overmaes* onmiskenbaar en laat de auteur zijn persoonlijke inzichten en interessen sterker spelen dan in het eerste deel van de kroniek.⁽⁵¹⁾ Zelfs feiten uit de lokale geschiedenis die slechts aangehaald worden in één van beide teksten wijzen op een auteur die vooral in de laatste jaren van de vijftiende eeuw actief was in de onmiddellijke omgeving van Hasselt.⁽⁵²⁾ Ten slotte springen ook het emotionele taalgebruik en de idiosyncratische waardeoordelen met

van Bilzen in 1483 (Averbode AA IV, 14, folio 198r°-v°).

(49) Averbode AA IV, 14, folio 171r°-v°: "...alsoo men leeren ende bescreven vinden mach in die chronyck van Brabant in dat XXI capittle." Treckpoel verwijst hiermee waarschijnlijk naar zijn eigen exemplaar van *Die alder excellenste Cronyke* (Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Incunabel B 1373, folio 127r° en verder).

(50) Volgens BORMANS, *Compte rendu des séances de la Commission Royale d'Histoire ou recueil de ses bulletins*, 3^{de} reeks, IX, 1867, p. 431. Het is moeilijk in te schatten in hoeverre de auteur deze teksten rechtstreeks heeft gebruikt, zeker als het gaat om het eigentijdse gedeelte (circa 1460 en verder). Vergelijk bijvoorbeeld het relaas van de verwoesting van Dalhem door de Luikenaars in 1465 in de Merica's versie met die in de *Chronyck van Overmaes* en de *Chronijk van Luyk* (respectievelijk P.F.X. DE RAM, *Documents relatifs aux troubles du pays de Liège sous les princes-évêques Louis de Bourbon et Jean de Horne 1455-1505*, Bruxelles, 1844, p. 147-148; HABETS, 'Chronijck', p. 21 en Averbode AA IV, 14, folio 186v°). Meer overeenkomsten zijn er in vroegere delen, bijvoorbeeld in de passages over het aantreden van Louis de Bourbon (DE RAM, *Documents*, 5-7 en Averbode AA IV, 14, folio 181r°-v°).

(51) Vóór de jaren zestig van de vijftiende eeuw delen de *Chronyck van Overmaes* en de *Chronijk van Luyk* vooral hun belangstelling voor de geschiedenis van de regio rond Hasselt en Maastricht (bijvoorbeeld de beschrijvingen van de militaire campagnes van de Luikenaars tegen Maastricht tijdens de regering van Jan VI van Beieren (1389-1418); HABETS, 'Chronijck', p. 15 en Averbode AA IV, 14, folio 174v°-175r°). Vanaf de regering van Louis de Bourbon (1456-1482) worden de overeenkomsten groter en sluiten de beschrijvingen van feiten en gebeurtenissen ook woordelijk nauwer bij elkaar aan. Enkele van de meest markante voorbeelden zijn de beschrijvingen van conflicten tussen Louis en de Luikenaars bij zijn aantreden (HABETS, 'Chronijck', p. 20 en Averbode AA IV, 14, folio 181r°-v°), de belegering van Valkenburg door de Luikenaars (p. 22 en folio 187r°-v°), de belegering van Limburg (p. 23 en folio 188r°), de inval van de Brabantse en Franse troepen in Luik (p. 27-28 en folio 189r°-v°) de belegering van Neuss door Karel de Stoute (p. 46 en folio 193v°), de moord op de bisschop (p. 63-64 en folio 194v°-196r°), de belegering van Zichem (p. 67 en folio 197v°-198r°) en moordpartijen te Peer (p. 67-70 en folio 198v°).

(52) Zie bijvoorbeeld de anekdote over een rijk man, zijn dochter en een knecht in Ulbeek bij Hasselt (Averbode AA IV, 14, folio 182r°-v°). Wanneer de beschrijvingen uiteen lopen, is de woordelijke overeenkomst in de datering en situering van gebeurtenissen een indicator: zie de beschrijving van de brand in de Luikse heerlijkheid Sint-Pieter bij Maastricht in 1465 (HABETS, 'Chronijck', p. 22 en Averbode AA IV, 14, folio 187r°).

betrekking tot individuen, groepen en gebeurtenissen in het oog.⁽⁵³⁾ In dit opzicht vindt de *Chronijk van Luyk* ook onmiskenbaar aansluiting bij de *Kroniek van Bilzen*.

In dit geval leveren formele argumenten minder harde aanwijzingen op, maar ze verdienen het toch vermeld te worden. Het enige handschrift van deze tekst dateert uit 1646 en wordt bewaard in de handschriftencollectie van Gilles die Voecht (1579-1653), historiograaf en camerarius van de abdij van Averbode.⁽⁵⁴⁾ Volgens een nota werd deze kopie gemaakt op een legger die aangeleverd was door Wendelinus (1580-1667), humanist en pastoor van Herk-de-Stad tussen 1633 en 1648.⁽⁵⁵⁾ In het handschrift wordt hiervoor als datum 1643 aangehaald, waaruit misschien mag afgeleid worden dat Wendelinus de legger in de streek heeft aangetroffen.⁽⁵⁶⁾ In het handschrift van die Voecht, dat dicht staat bij het origineel, treft men visuele merken aan die wijzen op een gemeenschappelijke herkomst: zo vinden we in dit handschrift niet alleen echo's van Treckpoels voorliefde voor het tekenen van perrons in het incunabel van *Die alder excellenste Cronyke*,⁽⁵⁷⁾ maar worden visuele ezelsbruggetjes voor het onthouden van sleuteljaren in de geschiedenis van de regio in beide teksten herhaald: hier en daar troffen we korte spreuken aan waarin de letters, die het jaartal van een gebeurtenis vormen, in groot kapitaal uit de tekst worden gelicht.⁽⁵⁸⁾

(53) Voorbeelden van Treckpoels emotionele stijl in de *Kroniek van Bilzen* en de *Chronyck van Overmaes* zijn legio. In de *Chronijk van Luyk* zijn deze uitbarstingen iets, maar niet veel, zeldzamer (voorbeelden in Averbode AA IV, 14, folio 181r° en 194r°-v°). De uitroepen “ay lassy”, “och lassy” en (in mindere mate) “got betert” zijn een steeds terugkerend refrein in Treckpoels werk.

(54) Voor een bespreking van die Voecho's verzameling historische handschriften, zie P. LEFEVRE, ‘Manuscripts de Gilles Die Voecht’, in *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 82, 1913, p. XLVI-L en, van dezelfde auteur, het lemma in *Biographie Nationale*, 37, Bruxelles, 1971-1972, kol. 805-809.

(55) Averbode AA IV, 14, folio 170v°. Zie het lemma van L. GODEAUX in *Biographie Nationale*, 27, Bruxelles, 1938, kol. 180-184.

(56) Uit de briefwisseling van Wendelinus en die Voecht zijn enkele brieven van Wendelinus bewaard uit de jaren 1642-1644 (Averbode, AA IV, 21, folio 105, 111 en 113). De derde brief van Wendelen is gedateerd op 4 december 1642 en is gewijd aan regionale geschiedschrijving. Uit de inhoud blijkt dat hij er een netwerk van contacten op nahield die hem onder andere toegang gaven tot het archief van het stadhuis van Diest en dat van het Sint-Servaaskapittel in Maastricht (autograaf in Averbode, AA IV, 21, folio 113r°-v°). Dat het handschrift van de Luikse kroniek in 1643 bezorgd werd aan die Voecht is waarschijnlijk een nevenverschijnsel van deze correspondentie.

(57) Tekeningen van perrons in Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Incunabel B 1373 (incunabelgedeelte), folio 194r° (twee tekeningen), 196r°, 201r° en (handschriftgedeelte) folio 27r°. Een zeventiende-eeuwse echo van die belangstelling in Averbode, Abdijarchief, IV, nr. 14, folio 190v°.

(58) Voorbeelden voor 1464: Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Incunabel B 1373 (handschriftgedeelte), folio 25r° (HABETS, ‘Chronijck’, p. 21) en Averbode AA IV, 14, folio 184r°. Voor 1467 vindt men er resp. op folio 34r° (p. 25) en folio 185v°. Vergelijkingsmateriaal uit diezelfde periode in DE RAM, *Documents*, p. V.

Receptie van Treckpoels oeuvre

Nu blijkt dat er een sterke inhoudelijke en materiële band bestaat tussen Treckpoel en de vier teksten die we in de vorige paragrafen bespraken, komt een historiografische context aan het licht die het mogelijk maakt de inhoud van de teksten beter te duiden. Ondanks zijn naar verhouding omvangrijk oeuvre heeft Petrus Treckpoel zich geen naam kunnen maken als historiograaf. Voor zover ons bekend, werd zijn werk niet gebruikt door eigentijdse of vroegmoderne historiografen. Ook in de handschriften troffen we geen noemenswaardige gebruikssporen aan. Enkele Latijnse nota's uit de late zeventiende of vroege achttiende eeuw in het handschrift van de *Kroniek van Bilzen* wijzen er op dat de tekst in die tijd op zijn minst gelezen is. Nochtans vertaalde de biechtvader Tilkin aan het begin van de achttiende eeuw enkel de eerste kroniek van Bilzen naar het Frans, waarschijnlijk ten behoeve van de zustergemeenschap.⁽⁵⁹⁾ De geringe impact van Treckpoels kroniek op het historische geheugen van de groep zusters hoeft niet te verbazen. Waarschijnlijk hadden zij in latere eeuwen weinig belangstelling voor uitvoerige beschrijvingen van de laat-vijftiende-eeuwse regionale geschiedenis, een vermoeden dat bevestigd wordt door het zuiver monastieke karakter van de marginale aantekeningen in het handschrift van zijn kroniek.⁽⁶⁰⁾

Pas omstreeks het midden van de negentiende eeuw kwam Treckpoels werk opnieuw onder de aandacht. We haalden al aan hoe Ruelens de *Chronyck van Overmaes* als eerste signaleerde, terwijl Habets de tekst en de marginale notities bij het incunabel uitgaf en voor het eerst toeschreef aan de biechtvader uit Bilzen. Bescheiden signalementen van Treckpoels werk als biechtvader en kroniekschrijver van de zusters van Bilzen bij August en Jan Paquay kenden weinig weerklank, ook niet nadat Jan Paquay de kroniek had uitgegeven en het auteurschap ervan koppelde aan dat van de *Chronijk van Luyk*. Deze laatste tekst werd in 1922-23 voor het eerst als historische bron gebruikt door Ceysens, om daarna prompt weer in de obscuriteit te verdwijnen. De ontdekking van deze laatste kroniek, die voordien al gesignaleerd was door verschillende leden van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis,⁽⁶¹⁾ heeft hoegenaamd geen weerklank gevonden bij historici.⁽⁶²⁾ Dat heeft ongetwijfeld iets te maken

(59) Hasselt, RA, BMTE 3: 'Registre appartenant aux religieuses de Notre Dame des Anges dans la ville de Bilsen', gedateerd 1716 en opgesteld door de recollet Tilkin. Uitgegeven als *Chronique de Notre-Dame des Anges à Bilsen* door J.A. ALEXANDER, in J.P.R. STEPHANI, *Mémoires pour servir à l'histoire monastique du pays de Liège*, II, Liège, 1877, p. 264-275.

(60) Deze betreffen namelijk uitsluitend de geschiedenis van de vrouwengemeenschap.

(61) De tekst wordt voor het eerst gesignaleerd in A. BORNET, *Compte rendu des séances de la Commission Royale d'Histoire ou recueil de ses bulletins*, 2^{de} reeks, VIII, 1856, p. 423 en opnieuw aangehaald in S. BORMANS, *Compte rendu des séances de la Commission Royale d'Histoire ou recueil de ses bulletins*, 3^{de} reeks, IX, 1867, p. 431 (met een verwijzing naar een partiële kopie (1419-1506) door Bornet). Zie ook L. GOOVAERTS, *Ecrivains, artistes et savants de l'ordre de Prémontré. Dictionnaire bio-bibliographique*, IV, Bruxelles, 1909, p. 49 (waar de kroniek aangehaald wordt als als "Chronijcke der Bisschoppen van Tongeren, Tricht ende Luyck, (autore anonymo)").

(62) Het is opvallend dat een erudiet als Balau deze tekst niet aanhaalt in *Les Sources*, zijn 'Rapport sur la publication des "Chroniques vulgaires" Liégeoises', in *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 76, 1907, p. LXXX-XCI of in zijn eigen editie van de

met de vrij obscure bewaringscontext, het anonieme karakter van de tekst en de taal waarin de kroniek opgesteld is. De veronderstellingen over relevantie en inhoud die vooral dat laatste aspect moet opgeroepen hebben bij een aantal erudieten hebben vérstrekkende gevolgen gehad voor de mate waarin deze bron betrokken is geworden bij het onderzoek naar de laat-vijftiende-eeuwse geschiedenis van het Prinsbisdom Luik. Het loont de moeite deze situatie te amenderen, zeker nu het auteurschap en de ontstaanscontext duidelijker geworden zijn.

Besluit: argumenten en veronderstellingen in de reconstructie van een historiografisch oeuvre

Alleen dankzij een aantal zeer specifieke inhoudelijke en formele argumenten kan de toeschrijving van Treckpoels kronieken hard gemaakt worden. Iedere andere toeschrijving moet zich laten inpassen in het scenario van Treckpoels biografie, in de formele analyse van de handschriften, in de inhoudelijke aandachtspunten van de auteur en in het algemene beeld dat de analyse van de vier teksten biedt over zijn werk als historiograaf. De meeste historici die ooit in aanraking zijn gekomen met Treckpoels werk hebben gewezen op een aantal elementen die essentieel zijn voor de reconstructie van zijn oeuvre. Dat een aantal van die geslaagde toeschrijvingen en veronderstellingen echter het resultaat zijn van vluchtig giswerk staat buiten kijf en alleen het toeval heeft gewild dat grote vergissingen tot nu toe konden worden vermeden.⁽⁶³⁾ Dat geen van hen deze teksten ook heeft kunnen spiegelen aan zijn andere werk en in een juiste context heeft kunnen plaatsen, heeft verschillende redenen. De taal van Treckpoels teksten, maar ook een gebrekkige verspreiding en de beperkte thematiek van sommige publicaties beletten dat de individuele teksten de aandacht gekregen hebben die ze verdienden. Dat effect werd nog versterkt door het feit dat de teksten nauwelijks met elkaar in verband gebracht werden, tenzij als vage veronderstelling. Een eerste analyse van de teksten en van de handschriften brengt nu klaarheid in de manier waarop Treckpoel werkzaam was als historiograaf en in de verschillende registers waarin hij de geschiedschrijving bedreef.

Nu kunnen we stellen dat Treckpoel op zijn minst de inspirator en bijna zeker de auteur was van de *Chronyck van Overmaes*, de marginale nota's bij *Die alder excellenste Cronyke van Brabant*, de *Chronijk van Luyk* en de Kro-

volkstalige kronieken van Luik (samen met E. FAIRON, *Chroniques liégeoises*, 2, Bruxelles, 1931).

(63) Een uitzondering hierop is een recent artikel van Toussaint, waarin gesteld wordt dat Treckpoel de auteur is van het *Chronicon Diestense*. Deze kroniek werd eerder toegeschreven aan Hendrik van Gorrichem, de stadssecretaris van Diest († 1536). We vonden geen overeenkomsten tussen het *Chronicon* en het werk dat toegeschreven kan worden aan Treckpoel, terwijl Toussaint zelf geen argumenten ter zake aanbrengt (T. TOUSSAINT, 'Adrien d'Oudenbosch: un chroniqueur liégeois du quinzième siècle', in *Bulletin de l'Institut Archéologique Liégeois*, 108, 1996, p. 61, n. 194. Uitgave van het *Chronicon Diestense* door F.J. RAYMAEKERS, in *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 3de reeks, II, 1860-1861, p. 393-444).

niek van Bilzen, verdient hij het aangehaald te worden als één van de belangrijkste Middelnederlandse geschiedschrijvers van de politieke en religieuze geschiedenis van zijn streek in de late vijftiende en vroege zestiende eeuw. Of hij werkelijk een originele geschiedschrijver was of een goed compiler en een gemotiveerd verslaggever van zijn eigen tijd, moet uitgemaakt worden door een diepgaande inhoudelijke analyse van zijn berichtgeving. Een eerste lezing van zijn oeuvre wekt alvast niet de indruk dat hij de ambitie koesterde de geschiedenis van vorige generaties grondig te herschrijven. Het gebrek aan andere (mondelinge of geschreven) getuigen dan deze die hij in de Brabantse en Luikse geschiedschrijving aantrof en de bij momenten povere opbouw van de oudste gedeelten van de *Chronijk van Luyk* geven aan dat Treckpoel vooral geïnteresseerd was in het verre verleden in zoverre het de premissen had gecreeërd voor wat er in zijn eigen tijd gebeurde en in zoverre de beschrijving ervan formeel aansloot bij het langetermijnperspectief dat eigen was aan de regionale- en bisdomgeschiedschrijving.

Hoewel Treckpoels bronnengebruik en typologische inspiraties in het oudere gedeelte van zijn werk het voorwerp zouden kunnen vormen van verder onderzoek, moeten we zijn motieven als geschiedschrijver toch zoeken in het eigentijdse gedeelte van zijn oeuvre. Voorlopig kunnen we die motieven laten rusten op drie pijlers: een sterke belangstelling voor de eigentijdse geschiedenis van zijn eigen streek, het besef dat hij als clericus deelachtig was aan ingrijpende veranderingen in de reguliere en semi-reguliere wereld en het bewustzijn te leven in een overgangstijd waarin het politieke landschap grondig zou hertekend worden. Wat precies de intellectuele of ideologische inbreng geweest is van buitenstaanders zoals de lekenelite of van religieuze gezagsdragers of groepen uit de regio, is minder duidelijk, maar misschien zegt de uiteindelijke bestemming van het incunabel/handschrift van *Die alder excellentste Cronyke van Brabant/Chronyck van Overmaes* en de handschriftelijke context van de *Kroniek van Bilzen* iets over het intellectuele klimaat waarin Treckpoel werkte. Zowel de lekenelite als de zusters van Bilzen hebben, hetzij voor Treckpoels aankomst in Bilzen, hetzij erna, belangstelling getoond voor de recente geschiedenis van hun streek en van de gemeenschap waarin ze leefden. Dankzij die gunstige en stabiele omgeving in Bilzen kon Treckpoel zijn persoonlijke aantekeningen en een sluimerende ambitie als historiograaf omzetten in een echt historiografisch oeuvre. Het resultaat was een vormelijk en inhoudelijk ambitieus corpus teksten, dat zich probleemloos liet inpassen in de genres van de middeleeuwse historiografie. Inhoudelijk bleef zijn werk echter nauw aansluiten bij zijn persoonlijke interesses. Het is alsof Treckpoel wilde aansluiten bij de genres waarin “professionele historiografen” zich uitdrukten, wat een verklaring zou zijn voor het obligate karakter van de oudste gedeelten van zijn werken.

Het staat nu wel vast dat we een nieuwe pool van activiteit kunnen uitzetten op de historiografische kaart van de Zuidelijke Nederlanden. Dat die ene pool teksten voortgebracht heeft die dezelfde gebeurtenissen vanuit verschillende typologische (universalistische, regionale en lokale) perspectieven bekijkt,⁽⁶⁴⁾

(64) Vergelijkbare voorbeelden in P. JOHANEK, ‘Weltchronistik und regionale Geschichts-

lijkt ons een belangrijk argument te zijn in de discussie over geschied- en wereldbeelden in de laatmiddeleeuwse geschiedschrijving.⁽⁶⁵⁾ Vooral de vraag naar de impact van het gekozen genre (lokale kroniek – regionale kroniek – universele kroniek – gesta) op de inhoud van een historisch werk en vice versa kan het beste onderzocht worden vanuit het perspectief van iemand die niet betrokken was bij de geschiedschrijving aan de grote intellectuele centra, aangezien het argument van intellectuele, pedagogische en literaire tradities er minder speelt. Het dossier van Treckpoel, een bescheiden priester met bescheiden connecties, levert materiaal aan voor een goede casestudy ter zake. Hopelijk brengt de identificatie van zijn oeuvre ook de werken zelf in de belangstelling. Het merkwaardige vermogen van een auteur om zich in drie genres uit te drukken en toch vast te houden aan zijn eigen voorkeuren en interessen, heeft als gevolg dat geen van de vier teksten nu nog los van de andere kan bestudeerd worden. Het zegt ook iets over de status van de geleerde en geletterde cultuur van die tijd dat een laat-vijftiende-eeuwse biechtvader een historiografisch project van deze omvang op zich heeft genomen, decennia lang historische nota's heeft bijgehouden zonder direct aanwijsbare patronage en in het beschrijven van het verleden ook een tweede roeping heeft gevonden. Volgens welke discursieve procédés hij die roeping heeft ingevuld en wat hij precies hoopte te bereiken met zijn werk, is een belangrijke onderzoeksvraag voor de toekomst.

schreibung im Spätmittelalter', in PATZE, ed., *Geschichtsschreibung*, p. 287-330.

(65) Met dank aan Sandra Corbellini, Stéphanie Denoël, Jan Dumolyn, Bruno Dumont, Herman Janssens, Alain Marchandisse, Rombaut Nijssen, Robrecht Penders en mijn echtgenote Melissa Provijn.